

**Кушнір Л. В.,**  
*аспірант кафедри кримінального права,  
процесу і криміналістики  
Міжнародного гуманітарного університету*

## **ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОВАГИ ДО ЧЕСТІ І ГІДНОСТІ ЛЮДИНИ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ УКРАЇНИ**

### **ENSURING RESPECT FOR HONORS AND DIGNITY OF PERSON IN CARRYING OUT PRE-TRIAL INVESTIGATION BY NATIONAL POLICE OF UKRAINE**

У статті розкриваються проблеми захисту честі і гідності людини при провадженні розслідування слідчими національної поліції, гармонізації законодавства, удосконалення слідчої практики.

**Ключові слова:** *верховенство права, честі і гідність особи, захист.*

В статье раскрываются проблемы защиты чести и достоинства человека в сфере досудебного следствия, гармонизации законодательства, совершенствования следственной практики.

**Ключевые слова:** *верховенство права, честь и достоинство личности, защита.*

The article reveals problems of protection of honour and dignity of person in proceedings of investigation by national police, harmonization of legislation, improvement of practice.

**Key words:** *rule of law, honor and dignity of person.*

**Постановка проблеми.** Реалізація конституційної ідеї перетворення України в демократичну, соціальну, правову державу вимагає створення ефективного законодавства та практики його застосування, які забезпечують реальний захист прав і свобод людини. Згідно зі ст. 38 КПК України до органів досудового розслідування (органів, що здійснюють дізнання і досудове слідство) відносяться слідчі підрозділи органів Національної поліції. Слідчі органів Національної поліції відповідно до ч. 1 ст. 216 КПК України здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених Законом України про кримінальну відповідальність, крім тих, які віднесені до підслідності інших органів досудового розслідування.

**Актуальність проблеми.** Незважаючи на те, що повага до людської гідності закріплена в новому КПК України (ст. 11) в якості однієї з загальних засад кримінального провадження, сьогодні в Україні відсутні цілісні теоретичні та прикладні дослідження проблем забезпечення поваги до честі і гідності особи на різних стадіях кримінального провадження.

Проблеми забезпечення верховенства права в центрі уваги науковців [1–14]. Між тим, проблема захисту честі і гідності людини при здійсненні досудового слідства взагалі, і органами національної поліції зокрема, лишається недостатньо висвітленою, а існуючі публікації не вичерпують цю складну проблему, а швидше утворюють фундаментальну базу для подальшого її дослідження.

**Метою роботи** є визначення основних алгоритмів подальшого реформування організації розслідування з урахуванням зміцнення гарантій захисту честі і гідності людини.

**Результати дослідження.** Повага до честі і гідності людини є моральною основою людської спільноти, фундаментальною засадою цивілізаційного державотворення, одним із головних принципів провадження у кримінальних справах.

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (від 16 грудня 1966 року) містить такі важливі принципи положення: «Нікого не може бути піддано катуванню чи жорстокому, нелюдському або принижуючому гідність поведженню чи покаранню. Зокрема, жодну особу не може бути без її вільної згоди піддано медичним чи науковим дослідом» (ст. 7); «Всі особи, позбавлені волі, мають право на гуманне поводження і поважання гідності, властивої людській особі» (ст. 10); «Ніхто не повинен зазнавати свавільного чи незаконного втручання в його особисте і сімейне життя, свавільних чи незаконних посягань на недоторканність його житла або таємницю його кореспонденції, чи незаконних посягань на його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання чи таких посягань» (ст. 17).

Однак, незважаючи на чисельні міжнародно-правові акти, де повага до честі і гідності особи, зазвичай, розглядається в статусі засад правоохоронної і судової діяльності, у багатьох законах України, які регламентують діяльність правоохоронних органів

взагалі і в Законі України «Про національну поліцію» зокрема, про принцип забезпечення честі і гідності особи навіть не згадується в якості окремого принципу. Не знайшлося місця для окремого визначення принципу поваги до честі і гідності особи й у новому Законі України «Про Національне антикорупційне бюро України». В законі «Про національну поліцію», в ст. 7 «Дотримання прав і свобод людини» визначено: «Поліцейським за будь-яких обставин заборонено сприяти, здійснювати, підбурювати або терпимо ставитися до будь-яких форм катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання». Лише в новому Законі України «Про прокуратуру» першою з засад діяльності прокуратури названо «верховенства права та визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності... найвищою соціальною цінністю». Такі розмаїття законодавчих норм щодо окремих правоохоронних органів потребують узгодження з міжнародними правовими актами та КПК України.

У ст. 11 КПК України закріплено принцип поваги до людської гідності. Разом із тим у статті 3 Конституції України мова йде про те, що: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю», а ст. 68 визначає, що кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей. Вочевидь норми КПК України мають бути приведеними у відповідність до Конституції України.

Кожен має право на повагу до його гідності та честі. Гідність та *честь* фізичної особи є недоторканими, і в разі їх порушення особа має право звернутися до суду з позовом про захист її гідності та честі. За визначенням провідних фахівців», *честь* – об'єктивно існуючі уявлення про властивість моральних, духовних та інших якостей особистості, які визначають відношення до людини в суспільстві; *гідність* – внутрішня самооцінка людини як особистості; *репутація* – існуючі в суспільстві уявлення про ділові та інші якості людини» [11, с. 128]. Цей концепт доцільно красною ниткою провести через КПК України і закони щодо судових і правоохоронних органів.

У нормах права, що регламентують інститути слідчих дій, закон досить чітко веде мову про забезпечення захисту честі і гідності особи. Наприклад, у ч. 4 ст. 241 КПК України зазначається, що «при освідуванні не допускаються дії, які принижують честь і гідність особи або небезпечні для її здоров'я». У ч. 4 ст. 240 КПК України зазначається, що «проведення слідчого експерименту допускається за умови, що при цьому не створюється небезпека для життя і здоров'я осіб, які беруть у ньому участь, чи оточуючих, не принижуються їхні честь і гідність, не завдається шкода».

*Забезпечення поваги до честі і гідності людини* означає, по-перше, недопустимість дій, що принижують честь і гідність людини (образ, погроз, насильства тощо); по-друге, недопустимість збирання,

використання, зберігання та розголошення хибної, брудної, принижуючої честь, гідність чи ділову репутацію людини недостовірної інформації; по-третє, з повагою ставитися до людини взагалі, до її індивідуального образу, поглядів, переконань, духовного життя, віри, мрій; нарешті – гарантованість відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої приниженням честі і гідності людини, гарантованість судового захисту честі, гідності і ділової репутації людини [11, с. 129–130].

Порушення права на честь, гідність, ділову репутацію учасників кримінального провадження при здійсненні розслідування підрозділами національної поліції, зазвичай, спричиняє моральну шкоду. Моральна шкода може полягати: у фізичному болі та душевних стражданнях, яких особа зазнала у зв'язку з протиправними діями, а також у втраті душевного спокою та душевних хвилюваннях, інших незручностях у житті людини.

У ст. 1176 ЦК України визначаються такі положення: «Шкода, завдана фізичній особі внаслідок її незаконного засудження, незаконного притягнення до кримінальної відповідальності, незаконного застосування запобіжного заходу, незаконного затримання, незаконного накладення адміністративного стягнення у вигляді арешту чи виправних робіт, відшкодовується державою у повному обсязі незалежно від вини посадових і службових осіб органу, що здійснило оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду. Якщо кримінальне провадження закрито на підставі Закону про амністію або акта про помилування, право на відшкодування шкоди не виникає. Фізична особа, яка у процесі досудового розслідування або судового провадження шляхом самообмови перешкоджала з'ясуванню істини і цим сприяла незаконному засудженню, незаконному притягненню до кримінальної відповідальності, незаконному застосуванню запобіжного заходу, незаконному затриманню, незаконному накладенню адміністративного стягнення у вигляді арешту чи виправних робіт, не має права на відшкодування шкоди».

Моральна шкода відшкодовується у грошовій формі незалежно від відшкодування майнової шкоди. Але у визначенні розміру відшкодування моральної шкоди ще досі не сформувався сталої слідчої і судової практики. Згідно зі ст. 13 Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду», розмір моральної шкоди визначається з урахуванням обставин справи, але не менше одного мінімального розміру заробітної плати за кожний місяць перебування під слідством і судом. Між тим, дані положення законодавства певним чином застаріли і не в повній мірі відповідають практиці Європейського суду з прав людини.

Так, у справі «Шульгін проти України» (рішення від 8 грудня 2011 року) заявник скаржився на відсутність можливості отримати компенсацію за незаконне позбавлення свободи протягом двох років. ЕСПЛ постановив, що відповідно до пункту 2 статті

44 Конвенції держава-відповідач повинна сплатити заявникові 16 000 € (шістнадцять тисяч євро) відшкодування моральної шкоди.

Крізь призму даних прецедентів ЄСПЛ слід сьогодні переглянути чинне національне законодавство України, розробити та прийняти нове законодавство щодо відповідальності держави за факти зловживань посадовими особами органів влади.

**Висновки.** Забезпечення захисту честі і гідності людини в діяльності органів досудового розслі-

дування Національної поліції потребує прийняття окремого міжгалузевого правового інституту, який знайде системне викладення як в КПК України, так і в законодавстві про слідчі органи та реабілітаційному праві.

Перспективи подальшого дослідження даної проблеми вбачаються в розробці пропозицій по удосконаленню як інститутів слідчих дій та запобіжних заходів, так і процесуальної форми кримінального провадження в цілому.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Домбровський І.П. Честь, гідність, ділова репутація: духовні складові особи чи юридична зброя // Юридичний вісник України. – 2000. – Від 18–24 травня.
2. Закон України «Про національну поліцію». Науково-практичний коментар. Станом на 22 вересня 2015 року / За заг. ред. С.В. Петкова [С.В. Петков, М.В. Лошицький, А.А. Манжула та інші]. – К.: Центр учбової літератури, 2015. – 240 с.
3. Корж В.П. Запобігання катуванню на досудовому слідстві процесуальними і криміналістичними засобами / В.П. Корж // Роль та місце ОВС у розбудові демократичної правової держави: матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 28 жовтня 2011 року). – Т. 2. – Одеса, 2012. – 280 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар/ Ю.П. Аленін, Л.І. Аркуша, В.Д. Басай на ін. – Х.: Одісей, 2013. – 1104 с.
5. Лежух Т.І. Застосування електронних доказів у справах про захист честі, гідності та ділової репутації / Т.І. Лежух // Віче. – 2013. – № 16. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/3806/>.
6. Негодченко О.В. Забезпечення прав і свобод людини органами внутрішніх справ: організаційно-правові засади: автореферат дис. д. ю. н. – Харків. – 2004.
7. Нор В.Т. Захист у кримінальному судочинстві майнових та особистих прав потерпілих від злочину за проектами КПК України: здобутки та прорахунки / В.Т. Нор // Право України. – 2009. – № 2. – С. 41–51.
8. Принцип верховенства права: проблеми теорії та практики: монографія // У 2-х кн. / За заг. ред. Ю.С. Шемшученка. – К.: Юридична думка, 2008. – Кн. 1. Верховенство права як принцип правової системи: проблеми теорії. – 344 с.
9. Ромовська З.В. Особисті немайнові права фізичних осіб // Українське право. – 1977. – № 1. – 57 с.
10. Стефанчук Р.О. Окремі питання цивільно-правового регулювання захисту честі, гідності та ділової репутації // Право України. – 1999. – № 10.
11. Тертишник В.М. Кримінальний процес України. Загальна частина: підручник. Академічне видання / В.М. Тертишник. – Київ: Алерта, 2014. – 440 с.
12. Тертишник В.М. Проблеми захисту честі й гідності людини та відшкодування моральної шкоди у сфері правосуддя / В.М. Тертишник, В.В. Васильченко // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – № 1. – С. 96–100.
13. Шумило М.Є. Способи компенсації моральної шкоди, завданої особі незаконним кримінальним переслідуванням / М.Є. Шумило // Часопис НаУ ОА. – 2010. – № 1 (13).
14. Яновська О.Г. Оскарження адвокатом рішень, дій чи бездіяльності слідчого, прокурора та слідчого судді під час досудового розслідування: науково-практичний посібник / О.Г. Яновська. – К.: Прецедент, 2013.